

İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ ƏRAZİLƏRDƏ SAHİBKARLIQ STRUKTURLARININ MALİYYƏ RESURLARI İLƏ TƏMİNATININ YAXŞILAŞDIRILMASI YOLLARI

Sahibkarlıq fəaliyyəti şəxsin müstəqil surətdə həyata keçirdiyi, əsas məqsədi əmlak istifadəsindən, malların istehsalından, satışından, işlər görülməsindən və ya xidmətlər göstərilməsindən mənfəət (fərdi sahibkarlar tərəfindən gəlir) götürülməsi olan fəaliyyətdir.

Sahibkarlıq strukturu mikro, orta və iri olmaqla 3 qola ayrılır.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə sahibkarlıq strukturlarının maliyyə resursları ilə təminatının yaxşılaşdırılması yollarını araşdıraraq:

İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə sahibkarlıq strukturlarının maliyyə resursları ilə təminatının yaxşılaşdırılması yolları aşağıdakılardır:

1. Müəssisələrin maliyyə ehtiyatı ilə təmin olunması, ehtiyat resurslarının yaradılması;

2. Xüsusi maliyyə resurslarının yaradılması;

3. Maliyyə dayanıqlılığının təmin olunması.

1. Hər bir sahibkarlıq strukturunun əsas məqsədlərindən biri öz daxili maliyyə ehtiyatlarını artırmaqdan ibarətdir, çünki onun səmərəli fəaliyyəti məhz bu ehtiyatların mövcudluğundan asılıdır. Təsərrüfat subyektlərinin sərəncamında olan və təsərrüfat-daxili (işçilərin əmək haqqı, sosial müdafiənin gücləndirilməsi, maddi həvəsləndirmə tədbirləri və s.), təsərrüfatdan kənar (vergi və sığorta ödəmələri, kreditlərin qaytarılması, mal-materiala görə kreditor borclarının ödənilməsi və s.) maliyyə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi, elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərindən bəhrələnməklə təkrar istehsalın genişləndirilməsi və ümumiyyətlə, həmin təsərrüfat subyektinin əmtəə bazasında imicini artırmaq məqsədilə digər zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün pul gəlirləri və daxilolmalar müəssisənin maliyyə ehtiyatlarını təşkil edir.

Maliyyə ehtiyatları ilkin formada müəssisə təşkil edilən anda nizamnamə fondunun təsis edilməsi ilə yaranır. Yaradılan təsərrüfat subyektlərinin təşkilati-hüquqi statusundan asılı olaraq, nizamnamə kapitalının mənbələri kimi səhmdarların kapitalı, kooperativ üzvlərinin pay haqları və ayrılımları, sahə mənsubiyyətinə görə baş idarənin maliyyə təxsisatları, bank kreditləri və büdcə vəsaitləri çıxış edir. Nizamnamə fondunun həcmi məbləğcə nə qədər çox olarsa, müəssisənin investisiya və pul vəsaitlərindən operativ istifadə imkanları bir o qədər geniş olar.

Fəaliyyətdə olan müəssisələrin daxili maliyyə ehtiyatları əsas etibarilə hazır məhsulun (görülən işlərin, göstərilən xidmətlərin) satışından, əldə edilən mənfəətdən və əsas vəsaitlərin amortizasiyası ayrımlarından ibarətdir.

Maliyyə ehtiyatlarının formalaşmasının cəlb edilmiş və yaxud kənar mənbələrini dörd əsas qrupa bölmək olar: xüsusi, borc alınmış, təkrar bölgü qaydasında daxilolmalar və büdcə təxsisatları. Bu bölgü kapital qoyuluşunun forması ilə şərtlənir.

Maliyyə resursları müəssisə tərəfindən istehsal və investisiya fəaliyyəti prosesin-

də istifadə edilir. Onlar daimi hərəkətdədir və bu ehtiyatların yalnız bir hissəsi nağd pul şəklində müəssisənin bankdakı hesablaşma hesabında və yaxud müəssisənin xəzinəsində mövcud olur.

Təsərrüfatçılığın müxtəlif mülkiyyət və təşkilati formasından asılı olmayaraq, hər bir müəssisə sabit və normal fəaliyyət göstərmək üçün zəruri həcmdə maliyyə resurslarına malik olmalıdır. Maliyyə öhdəliklərini yerinə yetirmək, cari xərcləri və istehsalat məsrəflərini ödəmək məqsədilə təsərrüfat subyektinin sərəncamında cəmləşən daxili aktivlərin, pul gəlirlərinin və kənardan cəlb olunan vəsaitlərin məcmusu maliyyə resursları kimi xarakterizə olunur. Müəssisə özünəməxsus maliyyə resurslarından istifadədə tam sərbəstdir, lakin o həmin vəsaitlərdən qənaətlə və səmərəli istifadə etməlidir ki, yüksək iqtisadi nəticələrə nail olsun.

Müəssisədə maliyyə ehtiyatlarının toplanması və artırılması nə qədər zəruri şərtdirsə, onlardan düzgün və səmərəli istifadə etmək bir o qədər vacib amildir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində maliyyə ehtiyatlarından istifadənin istiqamətləri geniş və çoxşaxəlidir. Bu istiqamətlər arasında vergi və məcburi sığorta ödənişləri, istifadə olunmuş bank kreditlərinə görə faiz ödəmələri, alınmış xammal materialların dəyərinin ödənilməsi qabaqcıl yer tutur. Digər vacib istiqamətləri belə qruplaşdırmaq olar:

1. Əsaslı kapital qoyuluşlarının maliyyələşdirilməsi;

2. Qiymətli kağızlarda olan maliyyə ehtiyatlarının investisiyalaşdırılması;

3. Sosial təyinatlı xüsusi pul fondlarının formalaşdırılmasına yönəldilən maliyyə ehtiyatları.

2. Xüsusi maliyyə resurslarının əsas hissəsini müəssisənin sərəncamında qalan və rəhbər idarəetmə orqanlarının qərarı ilə bölüşdürülən mənfəət təşkil edir. Müəssisənin maliyyə siyasətindən asılı olaraq, onun sərəncamında qalan mənfəət aşağıdakı istiqamətlərə yönəldilə bilər:

- tam həcmdə istehlaka;
- təşkilatın fəaliyyəti ilə bağlı olmayan digər layihələrin investisiyalaşdırılmasına;
- tam həcmdə müəssisənin inkişafının yenidən investisiyalaşdırılmasına;
- istehsal zərurətindən asılı olaraq birinci üç istiqamətə bölüşdürülməsinə.

Xüsusi maliyyə mənbələrinin formalaşmasında ikinci əhəmiyyətli yeri amortizasiya ayrımaları tutur. Bu ayrılmalar əsas istehsal fondlarının və qeyri-material aktivlərin aşınmasının dəyərinin pul ifadəsidir. Onlar ikili xarakter daşıyır, çünki, ilk növbədə, məhsul istehsalı məsrəfləri tərkibinə daxil edilir və sonradan məhsul satışından əldə olunan gəlirin daxilində müəssisənin hesablaşma hesabında əksini tapır ki, bu da həm sadə, həm də geniş təkrar istehsalın daxili mənbəyi kimi qiymətləndirilməlidir. Toplanmış amortizasiya ayrımaları amortizasiya fondunu təşkil edir. Bu mənbə aşınmış əsas fondların təkrar istehsalına (bərpaasına) xidmət edir. Mənfəətin hamısı müəssisənin sərəncamında qalmır. Onun bir qismi vergilər və digər icbari ödənişlər şəklində büdcə sistemə köçürülür.

Müəssisənin sərəncamında qalan mənfəət idarəetmə orqanlarının qərarı ilə yığım, istehlak və ehtiyat fondları yaradılmasına yönəldilir. Yığım fonduna yönəldilən mənfəət istehsalın inkişafına sərf edilir və müəssisənin əmlakının artırılmasına şərait yaradır. İstehlak fondunda cəmləşən vəsait isə sosial məsələlərin həllində istifadə olunur.

3. Maliyyə dayanıqlığına nail olmaq üçün müəssisə çevik kapital strukturuna malik olmalı, ödəmə qabiliyyətini qorumaq və təkrar istehsal üçün şərait yaratmaq üçün onun hərəkətini elə təşkil edə bilməlidir ki, gəlirin xərclərdən daimi artıq olmasını təmin etsin.

Müəssisənin maliyyə vəziyyəti, onun davamlılığı və sabitliyi istehsal, kommersiya və maliyyə fəaliyyətinin nəticələrindən asılıdır. Əgər istehsal və maliyyə planları uğurla yerinə yetirilsə, bu, maliyyə vəziyyəti müəssisələrdə öz müsbət təsirini göstərir. Əksinə, məhsul istehsalı və satışı üzrə planın tam yerinə yetirilməməsi nəticəsində onun maya dəyərinin artması, gəlirin, mənfəətin miqdarının azalması və nəticədə müəssisənin maliyyə vəziyyətinin pisləşməsi baş verir. Nəticə etibarilə, sabit maliyyə vəziyyəti xoşbəxt bir qəza deyil, nəticələri müəyyən edən bütün amillər kompleksinin bəcarıqlı, idarə edilməsinin nəticəsidir.

Maliyyə dayanıqlığını qorumaq və bazar təsərrüfatı sistemində sabit yer tutmaq qayğısı ilə hər bir müəssisə öz maliyyə resurslarını fəaliyyət növləri üzrə və müəyyən zaman kəsiyində bölüşdürür. Müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitində bu proseslərin dərinləşməsi maliyyə işinin mürəkkəbləşməsinə və təcrübədə yeri gəldikcə yeni xüsusi maliyyə alətlərinin istifadəsinə gətirib çıxarır.

Müəssisələrdə maliyyə menecmentinin düzgün təşkili ən sərfəli şərtlərlə əlavə maliyyə ehtiyatlarını cəlb etməyə, onları daha böyük səmərə ilə investisiya qoyuluşuna yönəltməyə, maliyyə bazarında qiymətli kağızların alqı-satqısını həyata keçirərək faydalı əməliyyatlar aparmağa imkan verir.

Beləliklə, biz fəaliyyət dövrünün bütün mərhələlərində: onların istehsal fondlarına investisiyalaşdırılması anından, yəni onların dəyər formasının dəyişməsi nəticəsində xüsusi olaraq maliyyə resursu olmağı dayandırdığı vaxtdan onların müəssisənin hesablaşma hesabına daxil olan mal (iş, xidmət) satışından gəlirin tərkibində mənfəət artımı şəklində əldə olunması, yəni vəsaitin dəyər formasının dəyişməsi nəticəsində yenidən gəlirlər və daxilolmalar formasını qəbul etdiyi vaxtaqədərki ana qədər maliyyə resurslarının idarə edilməsinin səmərəliliyinə baxdıq. Bu resursların idarə edilməsinin səmərəliliyinin təhlili olmasaydı, fəaliyyət dövrünün ayrı-ayrı mərhələlərində, xüsusilə dəyərin pul formasına keçdiyi mərhələdə maliyyə resurslarının istifadə edilməsinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi cəhdlərinin mənası olmazdı, çünki maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin səmərəliliyi bütün təkrar istehsal prosesinin nəticəsidir.

Yuxarıda qeyd olunanları birləşdirərək belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, işğaldan azad olunmuş ərazilərdə sahibkarlıq strukturlarının maliyyə resursları ilə təminatının yaxşılaşdırılmasının ən vacib prioritet istiqamətləri əvvəlcə o strukturlarda maliyyə ehtiyatını təmin etmək, daha sonra xüsusi maliyyə resurslarını cəlb etməklə sahibkarlıq fəaliyyətini inkişaf etdirmək və bu sahədə maliyyə dayanıqlığını təmin etməkdir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. <http://maliyye.gov.az/search/index?search=maliyye/resurslari>
2. <https://www.economy.gov.az/article/invest/21333>
3. <https://az.periodicalfinance.com/10645396-what-is-kapital-investment>